

BETINGELSEN FOR KONJUNKTUR- BEVÆGELSERNES FREMKOMST.

Af Jørgen Pedersen.

Professor Wesley C. Mitchell, der ikke er meget tilbøjelig til at drage klare Konklusioner af sine Undersøgelser, synes dog i sin Bog *Business Cycles* at komme til det Resultat, at Betingelsen for, at de saakaldte Konjunkturbevægelser kan fremkomme, er, at det økonomiske Liv i Samfundet kan karakteriseres med Betegnelsen: „business economy“, hvorved forstaas en Tilstand, hvor de enkelte økonomiske Enheder ikke producerer direkte for deres eget Forbrug eller til tuskmæssigt Bytte for Genstande, der tjener deres eget Forbrug, men derimod producerer udelukkende for at opnaa Pengeindkomst, hvorved man igen forskaffer sig de ønskede Genstande. Beviset for, at denne Betragtning er rigtig, finder Mitchell deri, at Konjunkturbevægelserne historisk først fremkommer, efterhaanden som denne business economy trænger frem, og at de den Dag i Dag optræder i samme Grad og med samme Styrke, som det økonomiske Liv er indrettet paa en forretningsmæssig Basis. Det vil saaledes kunne paavises, at visse Lande, hvor man endnu i stor Udstrækning lever under naturaløkonomiske Vilkaar ikke kender disse Bevægelser, og ligeledes at der findes en tydelig Overensstemmelse mellem Konjunkturbevægelsernes Styrkegrad og Regelmæssighed og den Del af et Lands Befolkning, der ernærer sig ved Landbrug, et Erhverv, der mange Steder endnu ikke har viklet sig ud af Naturaløkonomiens Svøb.¹⁾

Medens Pengeøkonomien altsaa for Mitchell er en absolut Betingelse for Fremkomsten af Konjunkturbevægelserne, søger en anden Forfatter, H. Robertson²⁾ at godtgøre, at disse Be-

---

¹⁾ Se Mitchell: *Business Cycles* særlig S. 72, 87, 174 og 182 ff.

²⁾ H. Robertson: *Banking policy and the price level* London 1926.

BETINGELSEN FOR KONJUNKTUR- BEVÆGELSERNES FREMKOMST.

Af Jørgen Pedersen.

Professor Wesley C. Mitchell, der ikke er meget tilbøjelig til at drage klare Konklusioner af sine Undersøgelser, synes dog i sin Bog *Business Cycles* at komme til det Resultat, at Betingelsen for, at de saakaldte Konjunkturbevægelser kan fremkomme, er, at det økonomiske Liv i Samfundet kan karakteriseres med Betegnelsen: „business economy“, hvorved forstås en Tilstand, hvor de enkelte økonomiske Enheder ikke producerer direkte for deres eget Forbrug eller til tuskmæssigt Bytte for Genstande, der tjener deres eget Forbrug, men derimod producerer udelukkende for at opnaa Pengeindkomst, hvorved man igen forskaffer sig de ønskede Genstande. Beviset for, at denne Betragtning er rigtig, finder Mitchell deri, at Konjunkturbevægelserne historisk først fremkommer, efterhaanden som denne business economy trænger frem, og at de den Dag i Dag optræder i samme Grad og med samme Styrke, som det økonomiske Liv er indrettet paa en forretningsmæssig Basis. Det vil saaledes kunne paavises, at visse Lande, hvor man endnu i stor Udstrækning lever under naturaløkonomiske Vilkaar ikke kender disse Bevægelser, og ligeledes at der findes en tydelig Overensstemmelse mellem Konjunkturbevægelsernes Styrkegrad og Regelmæssighed og den Del af et Lands Befolkning, der ernærer sig ved Landbrug, et Erhverv, der mange Steder endnu ikke har viklet sig ud af Naturaløkonomiens Svøb.¹⁾

Medens Pengeøkonomien altsaa for Mitchell er en absolut Betingelse for Fremkomsten af Konjunkturbevægelserne, søger en anden Forfatter, H. Robertson²⁾ at godtgøre, at disse Be-

¹⁾ Se Mitchell: *Business Cycles* særlig S. 72, 87, 174 og 182 ff.

²⁾ H. Robertson: *Banking policy and the price level* London 1926.

vælgelser ikke nødvendigt er knyttet til Pengeøkonomien, men vil kunne fremkomme i et Samfund bestaaende af enkelte Producenter eller Gruppe af Producenter, der udveksler Varer med hinanden in natura, altsaa et Samfund, hvor Penge eller Kredit overhovedet ikke eksisterer.

Robertson søger at paavise, at en Forøgelse eller Formindskelse af en enkelt Gruppens „Trang“ til at komme i Besiddelse af en anden Gruppens Produkter kan føre til ensrettede Forandringer indenfor begge Grupperes Produktion, ja, han hævder endogsaa, at en tilfældig Udvidelse af Produktionen, f. Eks. en Forøgelse af Høstudbyttet kan føre til, at andre Grupper, som er Forbrugere af Korn, forøger deres Produktion for at kunne tilkøbe sig mere af det nu relativt billigere Korn. Paa denne Maade vil Bevælgelser i Produktionsvolumen eller Realindkomsten finde Sted selv i et paa naturaløkonomisk Basis indrettet Samfund.

Et tredie Standpunkt indtager Dr. Johan Åkerman¹⁾. Denne Forfatter angiver to Betingelser som absolut nødvendige for Konjunkturbevælgelsernes Fremkomst²⁾ nemlig: 1) at Produktionsprocessen tager Tid og 2) at Kreditsystemet kan fremme Kapitaldannelsen paa Bekostning af Folk med faste Indtægter.

Dr. Åkerman hævder endvidere, at Konjunkturopgangen ikke kan udvikle sig af Depressionen, med mindre der findes en „Kapitalreserve“ bestaaende af Lagre af Raavarer og Halvfabrikater, som man kan tære paa under Opgangen. Da nu Konjunkturbevælgelserne netop bestaar i en Vekslen mellem Depression og Højkonjunktur, synes da en saadan Ophobning af Lagre at udgøre en tredie conditio sine qua non for Konjunkturbevælgelsernes Opstaaen. Dette, at Produktionsprocessen er „tidskrævande“, og at Bankerne kan lave Inflation, kan derfor vel tænkes at være nødvendige, men ikke tilstrækkelige Betingelser, idet der altsaa yderligere kræves Lagerophobning af ganske bestemt Art.

Som et fjerde Standpunkt skal nævnes R. G. Hawtrey's Anskuelse, den saakaldte monetære Konjunkturteori, som gaar ud paa, at Forandringer indenfor Kreditsfæren er nødvendige og tilstrækkelige Betingelser for Konjunkturbevælgelsernes Opstaaen, saaledes som vi kender dem³⁾

¹⁾ Johan Åkerman: Om det ekonomiska livets rytmik (Stockholm 1928).

²⁾ Se navnlig et Foredrag aftrykt i *Ekonomien*, Dec. 1928. ³⁾ R. G. Hawtrey: *Good and bad trade*, London 1913, se særlig *Quarterly Journal of Economics*, Bd. 41, S. 472.

Vil man indkredse Problemet om Konjunkturbevægelsernes Oprindelse, gælder det overhovedet ikke saa meget om at opstille de nødvendige som at opstille de tilstrækkelige Betingelser.

Denne Liste over de forskellige Standpunkter med Hensyn til Betingelserne for Konjunkturbevægelsernes Opstaaen giver sig ikke ud for at være udtømmende, men den tør anses for at være temmelig repræsentativ og danner i hvert Fald tilstrækkeligt Grundlag for en Drøftelse af Spørgsmaalet.

Allerførst skal gøres den Bemærkning, at det selvfølgelig ikke er vanskeligt at nævne en Række nødvendige Betingelser for Konjunkturbevægelsernes Opstaaen. Nogle af disse er imidlertid af saa fundamental Karakter, at det synes unødvendigt at nævne dem. Til denne meget store Gruppe hører den af Dr. Åkerman opstillede Betingelse, at Produktionsprocessen tager Tid. „Der skal Tid til alting undtagen til at fange Lopper“ siger et noget vulgært dansk Ordsprog. Hvis Produktionsprocessen ikke tog Tid, saaledes at man altsaa kunde faa alle sine Ønsker opfyldt ved at sige: „Dug dæk dig!“, vilde det ikke være nødvendigt at økonomisere med nogen Ting, og hverken Konjunkturbevægelser eller økonomisk Videnskab vilde eksistere. Det er overhovedet ikke af synderlig Betydning at opstille eller opregne nødvendige Betingelser for disse Konjunkturbevægelsernes Opstaaen, medmindre disse Betingelser samtidig er tilstrækkelige.

Det vi her skal undersøge er da, om de af de ovennævnte Forfattere opstillede Betingelser ikke blot er nødvendige, men ogsaa tilstrækkelige for Konjunkturbevægelsernes Opkomst.

Hvad nu først Professor Mitchell angaar, saa hviler hans Anskuelse paa et bredt erfaringsmæssigt Grundlag; han er istand til at paavise, at i ældre Tid, da det økonomiske Liv i det væsentligste reguleredes af Staten eller halvoffentlige Korporationer, fandtes Konjunkturbevægelser af den Art, vi nu kender, ikke. De viser sig derimod gradvis, efterhaanden som det økonomiske Liv mere og mere baseres paa den enkeltes Profitstræben, og viser sig først i fuld Udfoldelse, hvor business Principet som i det europæisk-amerikanske industrielle Liv er blevet eneherkende.

At der findes en saadan Overensstemmelse mellem Konjunkturbevægelsernes Styrke og den industrielle Udvikling vil næppe blive bestridt af nogen, men dette indebærer ikke, at Pengeøkonomiens¹⁾ Fremtrængen er en tilstrækkelig Betingelse

¹⁾ Vi bruger i denne Artikel for Nemheds Skyld Ordet Pengeøkonomi synonymt med Mitchells Udtryk „business economy“, selv om de to Udtryk ikke, hvad Ordenes Betydning angaar, er ganske identiske.

for Konjunkturbevægelsernes Fremkomst. Det kan være, at disse Bevægelser vel faktisk i Reglen følger med Pengeøkonomien, uden at dette nødvendigt behøver at være Tilfældet. Hvis dette er saaledes, har man altsaa ikke at gøre med en tilstrækkelig Betingelse, siden Pengeøkonomi kan tænkes uden Konjunkturbevægelser.

Naar dernæst Mitchell paapeger den negative Korrelation mellem den Procentdel af et Samfunds Befolkning, som Landbrugerne udgør, og Konjunkturbevægelserne, saa behøver denne Kendsgerning ingenlunde at støtte hans Hypotese; thi for det første drives Landbruget mange Steder f. Eks. her i Landet paa en fuldt ud forretningsmæssig Basis, og den Del, Landmændene forbruger af deres egne Produkter, betyder kun lidet i Forhold til den samlede Produktion, og dernæst behøver man ikke at ty til dette Moment som Forklaring paa, at Landbruget ikke opviser Konjunkturbevægelser¹⁾ af samme Art som Industrien.

Fænomenet kan nemlig forklares paa anden Maade; man kan saaledes pege paa, at de faste Omkostninger i Landbruget ofte udgør en saa stor Del af Bedriftens samlede Udgifter, at der skal meget ugunstige Prisforhold til, før de løbende Omkostninger ikke bliver dækket. Har en Mand et Stykke Jord med tilhørende Bygninger og Maskiner, vil det ikke kunne betale sig at indskrænke Produktionen, selv om disse Værdier ikke forrentes, ja, selv Driftherrens eget Underhold er en „fast Omkostning“, og selv om hans egen Arbejdsindsats kun honorerer med et meget lille Beløb, vil det bedre kunne betale sig for ham at arbejde end at ligge stille, da han dog sjældent vil have Lejlighed til at anvende sin Arbejdskraft med Udbytte andet Steds. End ikke Udgiften til lejet Arbejdskraft behøver altid at dækkes fuldt ud, for at Landmanden skal se sin Fordel ved at fortsætte Produktionen i sædvanligt Omfang; det kan nemlig være, at de Forstyrrelser i Bedriften, som en midlertidig Indskrænkning vil volde, giver større Tab end Underskudet paa den betalte Arbejds løn. Der er derfor særdeles vel Mulighed for, at rent forretningsmæssige Overvejelser kan føre til,

---

¹⁾ Ved Konjunkturbevægelser forstaar vi i denne Afhandling cykliske Bevægelser — ikke i Produktionsvolumen, heller ikke i Driftsherrernes Profit — men i Omfanget af den relative økonomiske Aktivitet navnlig saaledes som det giver sig Udslag i Beskæftigelsesgraden; vi gaar ud fra — hvor ikke andet nævnes — at de Forfattere, hvis Anskuelser drøftes, opfatter Konjunkturbevægelserne paa samme Maade, selv om det ikke altid er ganske klart, at dette er Tilfældet.

at Bedriften fortsættes uforandret uden Hensyn til de cycliske Svingninger i det økonomiske Udbytte. Naar hertil føjes, at Driftsherren i Landbruget paa Grund af Bedriftens Lidenhed i mange Tilfælde overhovedet ikke anvender lejet Arbejdskraft, saa reduceres hans løbende Omkostninger ofte til et saa ubetydeligt Minimum, at det praktisk talt aldrig vil kunne betale sig for ham at indskrænke Virksomheden, med mindre varige Ændringer i Produktionsvilkårene indtræder.

Naar Mitchell endvidere peger paa, at Konjunkturbevægelserne i de øvrige Erhvervsgrene er stærkere i de store end i de smaa Virksomheder, behøver dette heller ikke at skyldes, at Pengeøkonomien er stærkere gennemført i de første end i de sidste. Sædvanlig vil den selvstændigt arbejdende Haandværker ikke forbruge mere af sine egne Produkter end den store Fabrikant. Forklaringen kan være den samme som for den selvstændige mindre Landbruger nemlig, at han ser sin Fordel ved at arbejde for en mindre Fortjeneste fremfor at ligge stille. Man vil heraf se, at Pengeøkonomien eller den enkeltes Stræben efter størst mulig Profit ikke er tilstrækkelig til at fremkalde Konjunkturbevægelserne; Spørgsmaalet er nu, om denne Form for økonomisk Virksomhed er en nødvendig Betingelse for Konjunkturbevægelsernes Fremkomst.

Dette Spørgsmaal besvares som allerede nævnt benægtende af D. H. Robertson, idet han paastaar, at Konjunkturbevægelser kan fremkomme i et Samfund, hvor man overhovedet ikke arbejder for Pengeindkomst, men hvor Vare byttes mod Vare. Da denne Teori af let forstaaelige Grunde ikke kan bygge paa Erfaring, bliver det nødvendigt at se lidt nærmere paa de Argumenter, som fremføres til Støtte for den.

I andet Kapitel af sit tidligere nævnte Værk foretager Robertson den fra enhver nuværende eller forhenværende Virkelighed overordentlige Abstraktion at forudsætte, at de enkelte Industriegrene i Samfundet „is in the hands of a group of equal copartners, owning its own instruments of production in common and deciding in some democratic manner on its industrial policy, somewhat as is advocated by the theorists of Guild Socialism.“

I et saadant Samfund, siger Forf., kan der tænkes tre forskellige Forhold, som kan give en Gruppe forstandig Anledning til Ændring af Produktionens Omfang nemlig 1) Forandring af Produktionsbesværet (real operating costs) 2) Forandring af Styrkegraden af den Trang (intensity of desire), en Gruppe føler til de Varer, som den modtager i Bytte for sine

Produkter. 3) Forandring i „the real demand price“ for en Gruppens Produkter d. v. s. Ændring af det Forhold, hvortil andre Grupper er villig til at tilbytte sig dens Produkter. Robertson diskuterer nu disse Muligheder en for en, og det siger sig selv, at denne Drøftelse er af udpræget spekulativ Art, eftersom man ikke har andre Erfaringer at støtte sig paa, end de Iagttagelser, man har kunnet gøre om Menneskers psykologiske Reaktionsmaade i al Almindelighed.

En Formindskelse af Produktionsbesværet, siger Forf., vil føre til en Forøgelse af den Mængde, det er Ulejligheden værd for en Gruppe at producere, medens det omvendte vil være Tilfældet ved en Forøgelse af Produktionsbesværet.

Dette behøver imidlertid næppe at være rigtigt. Der er f. Eks. ikke mange, der vil mene, at en Formindskelse af Besværet ved Fremstilling af Drikkevand i et Samfund, hvor man i forvejen har denne Vare i rigelig Mængde, vil føre til en forøget Fremstilling; hvad der i et saadant Tilfælde vil ske er, enten at den Gruppe, der producerer Drikkevand, vil yde mindre Arbejde, eller at nogle af dens Medlemmer vil udvandre til Grupper, som producerer Varer, hvis Forbrug er mere elastisk og derved bidrage til en Forøgelse af Produktionen af denne Vare, men en saadan Vandring mellem Grupperne er i Virkeligheden i Strid med de af Robertson opstillede Forudsætninger, som netop gaar ud paa, at Vandring mellem Grupperne ikke finder Sted¹⁾.

Hvorvidt en Formindskelse af Produktionsbesværet vil føre til forøget Produktion af den paagældende Vare beror aabenbart paa, om andre Grupper vil yde et saa meget større Kvantum af deres Produkter for et forøget Kvantum af den Vare, hvis Produktionsbetingelser er forandrede, at Producenterne af denne Vare vil opgive den Tilfredsstillelse ved den formindskede Arbejdspræstation, som Lettelsen i Produktionsbesværet eventuelt giver den.

Den mest alvorlige Indvending mod Robertsons hele Tankegang er imidlertid den, at Spørgsmaalet er ganske irrelevant for Konjunkturproblemet; thi dette drejer sig som nævnt ikke om Bevægelser i Produktionsvolumen i Samfundet, men om cycliske Bevægelser i Muligheden af Beskæftigelse for de for Haanden værende Produktivkræfter (se Robertsons Henvisning til Arbejdsløsheden som et nødvendigt Karaktertræk ved Konjunkturbevægelserne S. 6 i hans Bog). En Forøgelse af Pro-

¹⁾ se nævnte Værk S. 8.

duktionsvolumen som Følge af mindsket Produktionsbesvær med samme eller med mindre Arbejdspræstation for Samfundet som Helhed saavel som et uændret Produktionsvolumen med reduceret Arbejdspræstation er lige irrelevante Fænomener med Hensyn til Konjunkturproblemet.

Robertson søger imidlertid at paavise, at saadanne Variationer i det tekniske Besvær i Samfundet som Helhed kan paapeges i Konjunkturcyclens Forløb, idet Produktionsbesværet er stigende i den sidste Del af Højkonjunkturen og faldende hen imod Depressionens Slutning, og paa Grundlag heraf hævder han, at selv om det ikke dermed er bevist, at disse Variationer er Ophavet til Konjunkturbevægelserne, er det dog ikke urimeligt at gaa ud fra, at dette er Tilfældet.

Hertil er at sige, at det dog ganske tydeligt er Konjunkturbevægelsernes Forløb, der fremkalder denne overdrevne Anspændelse af Produktionskræfterne, som i Højkonjunkturen menes at formindske deres tekniske Effektivitet, og Udskilningen af mindre effektive Enheder, der i Depressionen øger Gennemsnitsydelsen; det er at stille Tingene ganske paa Hovedet at ville forklare Konjunkturbevægelserne ved dette rene Følgefænomen. Det vil heller ikke være let at forklare, hvorfor en Overanspændelse af Produktivkræfterne skulde føre til, at disse i stor Udstrækning — endda som det synes ufrivilligt — ophører med enhver økonomisk Aktivitet (Arbejdsløshed). Dertil kommer yderligere, at det Moment, Robertson peger paa, ikke har den Betydning, det ofte tillægges. Det afgørende for Driftsherrernes Beslutning om Indskrækning eller Udvidelse af Aktiviteten er ikke Omkostningerne i teknisk Forstand, men derimod de bogholderimæssige Omkostninger: Arbejdslønnens, Rentens og Materialprisernes Højde.

Hvad dernæst angaar Robertsons anden Anledning til Konjunkturbevægelsernes Fremkomst: en Gruppes Ændring af „Trangen“ til at komme i Besiddelse af en anden Gruppes Produkter, skal vi gøre den Bemærkning, at det dog kun kan være Ændringer i Trangen til Goder i Samfundet i sin Helhed, som kan bevirke Ændringer i Produktionsvolumen, og en saadan Ændring af Trang kan vel ikke antages at have et cyclisk Forløb. En asketisk Religions Fremtrængen i et Samfund kan vel tænkes gradvis at formindske Befolkningens Sans for denne Verdens Goder og føre til aftagende økonomisk Aktivitet, ligesom en materialistisk, nydelseslysten Livsanskuelses Fremgang kan have det modsatte Resultat, men enhver vil vel indrømme, at disse Foreteelser ikke har nogen Berøring med det her drøf-

tede Problem. Nu indrømmer Robertson ganske vist, saa vidt jeg forstaar ham, at Ændringer i Trangen til visse Konsumgoder sædvanlig betyder Ændringer i modsat Retning til andre Konsumgoder og altsaa ikke kan fremkalde Totalbevægelser i den økonomiske Aktivitets Omfang. Dette skulde derimod være Tilfældet med Trangen til Maskiner og Redskaber m. m., men hvorledes skulde man kunne tilfredsstille Trangen til disse Genstande, uden at nogen iforvejen — tvungent eller frivilligt — har givet Afkald paa andre Goder?

Det er derfor ikke muligt at se, hvorledes en saadan Ændring af „Trang“ i sig selv skulde kunne fremkalde noget i Retning af det, vi forstaar ved Konjunkturbevægelser; der kan højest være Tale om Forskydninger mellem forskellige Grupper.

Det tredje Moment, som skulde kunne fremkalde Konjunkturbevægelserne gennem Paavirkningen af en Gruppes Produktionsomfang, var Ændringen i den Mængde Produkter, andre Grupper var villige til at give i Bytte for dens Frembringelser. Her gælder imidlertid den samme Indvending som i det foregaaende Tilfælde, at man ikke kan se, hvorledes dette Moment skal kunne fremkalde Totalforandringer af cyclisk Karakter. Hvis der ikke, som i det lige drøftede Tilfælde, i Samfundet som Helhed opstaar en Tilbøjelighed til mod forøget Indsats at tilkøbe sig en forøget Godemængde, hvilken Tilbøjelighed, som lige nævnt, ikke kan antages at optræde cyclisk, saa vil den Gruppe, der tilbyder mere af sine Varer for samme Mængde af en anden Gruppes Varer, nødvendigvis tilbyde andre Grupper mindre for deres Varer, og hvis den Gruppe, der tilbyder det større Kvantum, deraf forledes til at tilkøbe sig saa meget af den tilbudte Vare, at dennes Producenter opnaar en større Mængde af Byttevaren (Elasticiteten > 1), saa maa denne Gruppe overgive mindre af sine Varer til andre Grupper, medmindre Trang til Varer i det hele taget er vokset, saaledes at den vil bringe et større samlet Offer for at komme i Besiddelse af et større samlet Kvantum Varer.

Vi vil slutte denne besværlige og trættende Diskussion af Robertsons over al Maade abstrakte Tilfælde med at fastslaa, at denne Forfatter ikke har paavist, at Konjunkturbevægelserne kan opstaa i et paa naturaløkonomisk Basis organiseret Samfund, og at han altsaa heller ikke har rokket ved Professor Mitchells Paastand om Pengeøkonomien som nødvendig Betingelse for Konjunkturbevægelserne.

Den tredje Forfatter, hvis Anskuelse paa dette Punkt vi skulde drøfte, var Dr. Johan Åkerman. Vi har allerede paavist,

at Paastanden om, at Produktionens Tidtagen er en nødvendig Betingelse for Konjunkturbevægelsernes Fremkomst, er en Selvfølgelighed, idet man overhovedet ikke kan tænke sig økonomisk — eller anden — Virksomhed uden i Forbindelse med Tid. Lige saa selvfølgelig er det, at Produktionens Tidtagen ikke er nogen tilstrækkelig Betingelse for disse Betingelsers Fremkomst — noget Åkerman ganske vist heller ikke har paa-
 staaet —, men vi vil gaa et Skridt videre og sige, at Produktionstiden ikke har nogen som helst Forbindelse med Konjunkturbevægelserne; som Argument herfor skal vi blot anføre, at Produktionen altid har taget Tid, og at det ikke er muligt at paa-
 vise, om den gennemgaaende tager mere eller mindre Tid nu end tidligere; men Konjunkturbevægelserne er af forholdsvis ny Dato, og det synes derfor ejendommeligt, om „Produktions-
 periodens Længde“ skulde have nogen som helst Forbindelse med Fænomenet.

Hvad angaar den anden af Åkerman opstillede Betingelse (se foran S. 136), saa falder den i Virkeligheden sammen baade med Mitchells Betingelse, idet „business economy“ vanskeligt kan tænkes uden i Forbindelse med et saadant Banksystem, og med Hawtreys Betingelse. Vi skal derfor ikke nærmere drøfte den paa dette Sted, men kun bemærke, at nogen til-
 strækkelig Betingelse er Banksystemet næppe, og det af de under Drøftelsen af Mitchells Standpunkt nævnte Grunde.

Derimod skal vi gøre nogle Bemærkninger om Dr. Åkerman's Paastand med Hensyn til Lagrenes Betydning.

Den Statistik eller anden Oplysning, der findes om Varelagrenes Størrelse og Sammensætning, er desværre saa mangelfuld, at den ikke kan sige det afgørende Ord i denne Sag. Paa Grundlag af saadanne Oplysninger mener Dr. Åkerman dog at kunne fastslaa, at Lagrene af Raavarer og Halvfabrikater varierer omvendt med Konjunkturbevægelserne, saaledes at Lagerets Maximum altsaa falder sammen med Konjunkturcyclens Minimum, medens Lagrene af færdige Forbrugsvarer i Hovedsagen varierer som Konjunkturcyclen¹⁾.

Variationerne i Lagrenes Størrelse spiller en Rolle hos de fleste Forfattere, der har behandlet Konjunkturproblemet. Hawtrey²⁾ gaar saaledes ud fra, at Lagrene under de stigende Priser øges i spekulativt Øjemed hos Melleghandlerne, der likviderer Lagrene, naar Konjunkturuomslaget indtræffer, hvorved dette for-

¹⁾ Se Diskussionen af Spørgsmaalet i Åkerman's Bog S. 75 f. f.

²⁾ I det tidligere nævnte Værk.

stærkes. Af nogle Undersøgelser foretaget af J. M. Keynes¹⁾ drager Robertson følgende Konklusion: „There is, however, some evidence that in the recent cycle in this country stocks diminished during the last few months of the boom, increased during the first year of depression, and during the remainder of the depression suffered a continuous decline.“ Dette falder — som man ser — i Hovedsagen sammen med Hawtrey's Anskuelse.

Da man ikke har Statistik til Afgørelse af Spørgsmaalet, findes der ingen anden Vej end at ræsonere sig til et Resultat. Dette synes at maatte blive, at de handlende opsamler Lagre under stigende Priser, medens Producenterne paa Grund af manglende Afsætning og for saa vidt muligt at holde Virksomhederne i Gang opsamler Lagre i Begyndelsen af Nedgangsperioden. Naar Haabet om snarlig Bedring af Konjunkturerne skuffes, realiseres Lagrene atter, saaledes at Lagrene overalt er paa Minimum sammen med Konjunkturbevægelserne.

Dr. Åkerman's Thesis — som han har fra Knut Wicksell — er nu den, at hvis der ikke i Depressionstiden findes betydelige Varelagre, vil Opgangen ikke kunne finde Sted, fordi der i saa Fald vilde kræves en saadan Indskrænkning af det nutidige Forbrug, at Tiderne i forbrugsmæssig Henseende ikke kunde kaldes gode.

Naar Lagrenes Opgave angives paa denne Maade, ses det ikke, hvorfor Åkerman, saaledes som Tilfældet er, sondrer mellem Lager af Konsumvarer og andre Varer. Det afgørende maa blive Lagrenes totale Størrelse. Et Lager af Raavarer eller Halvfabrikater vil ganske vist betyde, at en Udvidelse af Produktionsapparatet kan finde Sted med samme Arbejdskraft uden saa stærk en Overflytning fra Konsumgodeproduktionen, som vilde udkræves, hvis saadanne Lagre ikke fandtes, men et Lager af Konsumvarer vilde paa den anden Side bevirke, at en saadan Overflytning kunde finde Sted, uden Indskrænkning af det nutidige Forbrug. Er man klar herover, vil Opgaven at samle Statistik til Konstatning af den faktiske Lagerbevægelse være betydelig lettet, idet man slipper for den vanskelige — i mange Tilfælde umulige — Sondring mellem Konsumvarer og andre Varer.

Hovedsagen er imidlertid, om en Lageropsamling overhovedet er en nødvendig Betingelse for, at Konjunkturopgangen

¹⁾ Memorandum Nr. 1 on Stocks and Staple Commodities (London and Cambridge Economic Service).

kan sætte ind. Dette Spørgsmaal maa afgjort besvares med Nej. Dr. Åkerman synes ganske at overse, at der i Depressionen altid findes — og efter den her anvendte Definition altid maa findes — Ledighed saavel af Mennesker som af Maskiner. Den Omstændighed, at disse tages i Virksomhed, selv om det sker til Udvidelse af Produktionsapparatet eller til Fremstilling af Raavarer eller Halvfabrikater, behøver dog ikke at betyde nogen Indskrænkning af Konsumvareforbruget i Landet, før deres Forbrug overstiger, hvad de forbrugte som arbejdsløse. Naar dertil kommer, at den Kreditudvidelse, der nødvendigt maa fremkomme ved Virksomhedernes Igangsættelse, som Dr. Åkerman selv er fuldt ud opmærksom paa, saafremt Udvidelsen af Konsumgodeproduktionen ikke holder Skridt med de nyansatte Arbejderes eventuelt udvidede Forbrug, fører til en Indskrænkning af Forbruget hos alle med faste eller langsomt bevægelige Indtægter, er der god Mulighed for, at en opadgaaende Konjunktur kan indtræde uden en Indskrænkning — ja endog med en Udvidelse — af det samlede Forbrug af Konsumvarer i Landet, uanset om der tæres paa Varelager eller ikke.

En saadan Ophobning af Varelagre i Depressionstiden kan altsaa ikke antages at være nogen Betingelse for Konjunkturbevægelsernes Opstaaen.

Vender vi os endelig til Hawtreys Paastand om, at Forandringer inden for Kreditsfæren er tilstrækkelige og nødvendige Betingelser for Konjunkturbevægelsernes Fremkomst, saa kan vi heller ikke akceptere denne Sætning. Tænker man sig et fuldstændig „atomistisk“ Samfund, hvor Produktionsfaktorernes Priser øjeblikkeligt tilpassede sig de skiftende Afsætningsforhold for de paagældende Produktionsydelse, og hvor Produktionsfaktorerne var fuldt mobile fra den ene Produktionsgren til den anden, vilde Udvidelsen og Indskrænkningen af Betalingsmidlernes Mængde vel medføre Prisbevægelser men ikke Bevægelser i Produktionsomfanget eller Beskæftigelsesgraden. Konjunkturbevægelserne vilde da i Sandhed blive et rent monetært Fænomen.

Ja, man kan gaa videre og sige, at naar blot en vigtig Gruppe af Produktionsfaktorer f. Eks. Arbejdet havde de ovennævnte Egenskaber i et vist Omfang, vilde Kreditudvidelse og Kreditindskrænkning vel fremkalde tilsvarende Bevægelser i forskellige Produktionernes Rentabilitet, men Konjunkturbevægelser, som vi kender dem, med Arbejdsløshed, vilde ikke indtræde. Hawtreys Paastand er rigtig under Forudsætning af de nuværende sociale Institutioner og den nuværende Menta-

litet hos Produktionsfaktorernes Indehavere, men da begge disse Momenter kan ændres, er det ikke korrekt at sige, at Kreditsystemet er en tilstrækkelig Forudsætning for Konjunkturbevægelsernes Fremkomst.

Det Spørgsmaal, vi til sidst skal berøre, er da dette: Er det overhovedet muligt at angive en enkelt Betingelse eller flere enkelte eller samvirkende Betingelser som nødvendige og tilstrækkelige til at fremkalde Konjunkturbevægelserne? Det er uklogt at udtale sig for kategorisk om Spørgsmaalet; vi skal dog henstille til Overvejelse, om ikke Eksistensen af en besiddelsesløs, med Penge lønnet Arbejderklasse under den herskende Retsorden er en nødvendig Betingelse for Konjunkturbevægelsernes Opstaaen. Hvis den økonomiske Virksomhed var udstykket i smaa Bedrifter, hvori lejet Arbejdskraft ikke anvendtes, synes Konjunkturbevægelser, som dem, hvorom her er Tale, ikke at kunne fremkomme. Ligesom den selvstændigt arbejdende Landmand aldrig bliver arbejdsløs uanset, hvorledes Prisforholdene paa de Varer, der har Interesse for ham, gestalter sig, saaledes vil ogsaa den selvstændigt arbejdende inden for andre Erhverv i Almindelighed se sin Fordel ved at fortsætte sit Arbejde, selv om den Betaling, han kan faa derfor, midlertidigt ligger under en vis Højde. Den Vare eller Tjeneste, som fremstilles eller ydes, kan naturligvis være af en saadan Art, at den ikke kan afsættes til nogen Pris, og hvis dette Forhold er midlertidigt, er det muligt, at den selvstændigt arbejdende vil foretrække at gaa ledig fremfor at søge andet Erhverv. Ledighed kan ogsaa finde Sted, fordi en Person midlertidigt ikke kan tjene saa meget, at han finder det Ulejligheden værd at arbejde, idet han paa anden Maade kan skaffe sig Midler til at leve for, men disse Tilfælde af Ledighed har kun lidet tilfælles med den periodisk optrædende Arbejdsløshed. Hertil kommer, at hvis Produktionen fortsattes paa de Omraader, hvor Varernes Efterspørgselselasticitet tillod det, vilde stærke Udsving paa andre Omraader være ret sjældne. Det følger af den Tankegang, vi her er inde paa, at i et autoritativt ledet Samfund, hvor en enkelt Myndighed har Magt til at dirigere det økonomiske Liv i egen eller alles Interesse, vil Konjunkturbevægelser, som dem det her drejer sig om, og hvis væsentligste Kendemærke er den fra et individuelt Synspunkt ufrivillige Vekslen i Beskæftigelsesgraden, ikke kunne fremkomme, og dette gælder selv om Arbejderne er pengelønnede.

Lønarbejdet i Forbindelse med en Retsorden, som principielt er baseret paa den enkeltes økonomiske Selvansvar, synes

altsaa en nødvendig Betingelse for Konjunkturbevægelsernes Fremkomst, men er det ogsaa en tilstrækkelig Betingelse? Det vil allerede fremgaa af det lige anførte, at dette ikke er Tilfældet. Hvis Arbejderne indretter deres Lønpolitik saaledes, at deres Krav under ændrede Prisforhold altid svarer til den økonomiske Værdi af deres Arbejdsprodukter, og hvis de samtidig er villige til og har Evne til i en vis Udstrækning at skifte Erhverv, vil de cykliske Bevægelser i Beskæftigelsesgraden udeblive selv i et Samfund, hvor Lønarbejdet spiller en betydelig Rolle. Dette er altsaa ikke i sig selv en tilstrækkelig Betingelse for disse Bevægelseres Fremkomst; yderligere kræves ihvertfald en vis Mangel paa Bevægelighed hos Arbejdskraften samt en Tilbøjelighed til at holde fast paa bestaaende Lønsatser, selv om det øjeblikkelige Udbytte af Arbejdsydelsen forudsætter en højere eller lavere Løn.

Dr. Ragnar Frisch fremkom nylig med den Udtalelse, at Konjunkturbevægelserne var Svingninger væsentlig af samme Art som Pendulsvingningerne der ikke var bundne til den Impuls, som har fremkaldt dem (fri Svingninger), men som er afhængige af Instrumentets Struktur. Dette er rigtigt, saa længe man betragter et tilstrækkelig kort Tidsafsnit. I et saadant kort Tidsafsnit kan man nemlig betragte de sociologiske Fænomener, hvorom det drejer sig, som uændrede. Betragter man derimod Spørgsmaalet paa længere Sigt, passer Analogien ikke, thi medens Pendulets Svingninger er af mekanisk Art, drejer det sig her om en bestemt Retsorden og en bestemt Mentalitet hos Produktionsfaktorernes Indehavere, altsammen Forhold, der kan ændres og tidligere har været anderledes.

Af de foregaaende Betragtninger er det fremgaaet, at Konjunkturbevægelserne ikke er et elementært økonomisk Fænomen, d. v. s. det er ikke med Nødvendighed knyttet til økonomisk Virksomhed under alle Forhold. Det er derimod et institutionalistisk Fænomen, idet det er knyttet til bestemte Institutioner af retlig eller faktisk Art.

Dermed er ikke sagt, at disse Bevægelser ikke kan afsvækkes, uden at det centrale i den nuværende Retsorden eller øvrige bestaaende Samfundsformer derved angribes. Der er, som vi har set, flere Gennemgangsled, som er nødvendige for, at Konjunkturbevægelserne skal fremkomme. Blandt disse peger en Række Forskere paa Kreditmekanismen. Hvis en bestemt Kreditpolitik bevirker visse Prisbevægelser, og disse igen bevirker Bedriftsudvidelse- eller Indskrænkning, med deraf følgende Vekslen i Beskæftigelsesgraden, er det indlysende, at en anden

Kreditpolitik, som f. Eks. gik ud paa at holde Prisniveauet mest muligt stabilt, vilde hindre Bevægelsen i Beskæftigelsesgraden. Naar Professor Pigou i sin Bog: *Industrial Fluctuations* overfor Hawtrey og den saakaldte monetære Konjunkturteori bemærker, at man maa skelne imellem Aarsager til Konjunkturbevægelserne og de Veje, ad hvilke disse forplanter sig, saa er dertil at sige, at en saadan Sondring vel er teoretisk interessant, men derimod ret betydningsløs for Konjunkturpolitiken. Ethvert Led i en Kæde, som for at tjene sit Formaal skal have en bestemt Længde, er lige nødvendigt, og det maa være ligegyldigt, paa hvilket Punkt man griber ind.

Men har man saaledes indrømmet, at en Indgriben paa Kreditpolitikens Omraade kan være et effektivt Middel til Indskrænkning af Konjunkturbevægelserne, er ikke dermed udtalt noget om, hvilke andre Følger dette vil faa for det økonomiske Livs Udfoldelse under den bestaaende sociale Ordning iøvrigt, og altsaa heller ikke noget om, hvorvidt en saadan Indgriben er anbefalelsesværdig.
